

Allmänhetens inställning till prognostänkande och straffskärpning

Av docent ULLA BONDESON, Lund

Mitt andra förelagda tema gäller allmänhetens inställning till vissa strafffrågor. Under våren 1975 utfördes på Sociologiska institutionen i Lund ett fältarbete avseende det sk allmänna rättsmedvetandet bland befolkningen i Malmö. Det var avsett att vara en förstudie till en planerad riksrepresentativ intervjuundersökning.¹⁾

Ett representativt urval gjordes på 400 män och kvinnor i Malmö kommun. På grund av yttre omständigheter blev bortfallet stort, men det tycks dock inte menligt ha påverkat datas representativitet. Sammanlagt ställdes ett par hundra frågor till våra respondenter dels med användande av intervjumetoden dels med enkätmetoden.²⁾ Jag skall här endast kortfattat beröra några frågor, vilka har viss relevans för temat vid detta symposium. Dessa avser att belysa allmänhetens uppfattning av prognostänkande och straffskärpning såväl de lege lata som de lege ferenda.

Prognostänkandet illustrerades med följande fråga:

„Antag att två personer har begått samma brott. Den ene, Berg, har ordnade sociala förhållanden, medan den andre, Svensson, periodvis saknat bostad och arbete. En av dem får den mer kännbara påföljden 'skyddstillsyn' medan den andre bara får 'villkorlig dom'. Vilken påföljd tror Ni att domaren ger Berg respektive Svensson?“

En klar majoritet på 71 % har svarat att Svensson får skyddstillsyn och Berg villkorlig dom, medan endast 5 % har vänt på förhållandet. På följdfrågan „Varför tror Ni det?“ är de vanligaste svaren att Svensson har större återfallsrisk än Berg, att Svensson är i behov av hjälp i form av övervakning vilket inte gäller Berg, att rättspraxis är sådan, medan någon svarar att det ej råder likhet inför lagen.

Medan allmänheten således hade en relativt god uppfattning om hur en domare skulle döma i ett dylikt fall, delade den i långt mindre utsträckning samma uppfattning. På frågan „Om Ni hade varit domare i detta fall, hur hade Ni då velat döma?“ svarade

¹⁾ Riksbankens jubileumsfond stöder detta projekt men har ännu inte beviljat medel till den senare datainsamlingsfasen.

²⁾ Följande rapporter föreligger: Bondeson „Det allmänna rättsmedvetandet“ (1975) och „The General Sense of Justice — a Legal Doctrine“ (1976) samt Bondeson & Bodin „Bortfallsanalys“ (1976) och „Skillnader mellan intervju- och enkätteknik“ (1976).

endast 16 % att Svensson skulle få skyddstillsyn och Berg villkorlig dom. Så mycket som 68 % menade att båda skulle få samma påföljd. På följdfrågan „Varför skulle Ni döma så?“ svarade endast en mindre andel att Svensson har större återfallsrisk än Berg eller att Svensson var i behov av hjälp i form av övervakning. De vanligaste svaren var att samma brott skulle leda till samma straff och likhet inför lagen.

Vad gäller det sk prognostänkandet finner vi således en avsevärd diskrepans mellan domstolspraxis och det allmänna rättsmedvetandet. Medan allmänheten i stor utsträckning förfäktar en likhetsprincip, tar domstolen hänsyn till individualpreventionen. Den utgår härvid från vissa hypoteser angående behov av behandling och behandlingens effektivitet. Modern behandlingsforskning har dock visat att dessa är ganska orealistiska.

Då domstolen praktiserar en *straffskärpning* för individer som tidigare varit straffade, finns det väl dels vissa historiska skäl härför som idag närmast kan rubriceras som allmänpreventiva, dels individualpreventiva, i första hand typ behandling, i andra hand typ avskräckning. Frågan angående straffskärpning löd:

„Antag att två personer har begått samma brott och att det är av allvarligt slag. Den ene, Andersson, har tidigare inte blivit dömd för något brott, medan den andre, Nilsson, tidigare är straffad. Den ene får 6 mån fängelse medan den andre får 1 års fängelse. Vilket straff tror Ni att domaren ger Andersson respektive Nilsson?“³⁾

Så mycket som 87 % har svarat att Andersson får 6 månader och Nilsson 1 år, medan 0 % kastat om ordningen. Resultaten tyder på att allmänheten är medveten om principerna för straffmätningen vid återfall. På följdfrågan „Varför tror Ni det?“ svarar de flesta att Nilsson tidigare straffats medan Andersson inte tidigare är dömd och att rättspraxis är sådan.

Vi kan emellertid åter konstatera att rättspraxis inte alltid accepteras av allmänheten. På frågan „Om Ni hade varit domare i detta fall, hur hade Ni då velat döma?“ svarade endast 41 % att Andersson skulle få 6 månader och Nilsson 1 år. Ingen intervjuperson vände på förhållandet. Det vanligaste svaret var dock att båda skulle få samma straff, vilket 45 % uppgav. På följdfrågan „Varför skulle Ni döma så?“ hänvisade många till den officiella motiveringen att Nilsson tidigare var straffad och att återfallsförbrytare skulle ha längre tider. Lika straff för lika brott var emellertid ett annat vanligt svar liksom att det skulle råda likhet inför lagen.

Vi kan sålunda konstatera att en mycket klar majoritet bland allmänheten känner till att det sker en straffskärpning vid åter-

³⁾ Denna straffskärpning är sannolikt kraftigare än vad som är brukligt men det torde sakna betydelse för den principiella frågan.

fall. Mindre än hälften härav skulle emellertid själva förorda en sådan straffmätning. Den vanligaste uppfattningen är att samma brott skall leda till samma straff, oavsett tidigare bakgrund. Medan domstolen i detta fall torde ta hänsyn till olika preventionsteorier, vill allmänheten snarare förfäktat en absolut likhetsprincip. I de båda relaterade fallen har vi således kunnat konstatera klara diskrepanser mellan rättspraxis och det allmänna rättsmedvetandet. Denna skillnad är så mycket mer intressant som lagstiftaren hänvisat till rättviseföreställningar som motiv för gällande rätt.

Liknande tendenser framkommer vid en mer principiellt formulerad fråga: „Vilka anser Ni är de viktigaste omständigheter, som domstolen bör ta hänsyn till vid val av påföljd?“ Ett kort visades med 5 givna svarsalternativ, vilka skulle rangordnas. Som förstaval har så mycket som 73 % angett brottets art, medan endast 5 % sagt tidigare brott. Uppväxtförhållanden har nämnts av 8 %, nuvarande sociala situation av 4 % och att påföljden skall vara avskräckande av 3 %. Vi kan åter konstatera att allmänheten anser att domstolen vid val av påföljd skall ta hänsyn till det aktuella brottet och bortse från såväl tidigare brottsliga aktiviteter som den sociala situationen. I det allmänna rättsmedvetandet finns heller inget stöd för att vid påföljdsvalet ta hänsyn till allmänpreventionen.

Sammanfattningsvis kan sägas att det prognostänkande och den straffskärpning som i stor utsträckning tillämpas i gällande rätt betraktas som rimlig endast av en minoritet av allmänheten, trots att en majoritet känner till rådande praxis. Det synes sålunda knappast finnas grund för att åberopa det allmänna rättsmedvetandet eller rättvisekänslor för att legitimera detta bruk.

Ulla Bondeson.